

ІДЕОЛОГІЧНА ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ЛОЗИНСЬКОГО І ЙОГО ПРОВІДЕНЦІЙНА ВІЗІЯ ДОЛІ ГАЛИЧИНИ

У статті вивчаються доля і політичні погляди видатного галицького публіциста Михайла Лозинського, який виявився на складному перетині ідеологічних течій в Україні на початку ХХ ст. і, врешті, загинув в тоталітарній системі ССРСР. Зроблено короткий огляд творчості автора з наголосом на широті охопленої ним проблематики політологічного, соціального, культурологічного, ідеологічного змісту. Показано драматизм життєвої ситуації Лозинського як суспільного діяча з лівим світоглядом в політичних умовах наростання націоналістичної свідомості в Галичині на початку ХХ ст. Доведено, що Михайло Лозинський був знаковим автором своєї доби, що він суттєво вплинув на розвиток галицької української публіцистики і став другим великим публіцистом Галичини після Івана Франка. Докладно описано фактографію творчості автора. Стаття є своєрідним вступом до републікації його класичної праці «Галичина в житті України» (1916).

Ключові слова: публіцистика, «Галицький П'ємонт», політика, соціалістичний рух, галицька культура.

Михайло Лозинський (1880–1937) належить до числа найвизначніших галицьких публіцистів і водночас до найтрагічніших, розчемхнутих історією, політичних постатей краю. Як надзвичайно продуктивному авторові йому вдалося надто стрімко піднятися на вершину громадського життя, стати учасником багатьох важливих і бурхливих суспільно-політичних та культурних подій і

водночас судилося пережити фатальний шлях ідеологічних помилок і страждань, характерних для цілого покоління українських лівих політиків. Цей шлях врешті привів цю обдаровану людину до передчасної і страшної загибелі – розстрілу в горезвісному урочищі Сандормох в Карелії, поряд із тисячами українських інтелігентів і патріотів. Ця смерть стала однією із сотень тисяч жертв, які поклала

українська нація на олтар безжалісного *Молоха Утоній*.

Огляд джерел. У нинішній Україні загалом мало уваги приділено цьому великому трудівникові на ниві політичної думки. Окрім кількох інтернетних републікацій, цей автор не дочекався ще на бодай часткове видання своїх творів, які цілком не втратили актуальності. Його біографія і творча життєва дорога маловивчені. Головні наукові публікації про Михайла Лозинського і його спадщину здебільшого мають частковий характер. Це дослідження Володимира Бутенка [1], Василя Клока [2], Андрія Нагірняка [5], Миколи Олійника [6], [7], Сергія Осадчука [8], Олександра Рубльова [9], [10], [11], [12], Олексія Сухого [13].

Виклад основного матеріалу. Михайло Лозинський народився у селянській родині Бабина-Зарічного, невеличкого села поблизу містечка Войнилів (нині Калуський район Івано-Франківської області). Здібну дитину батьки спочатку віддали вчитися після початкової сільської школи, а згодом до бурси у Станіславові. У 1899 році спромоглися перевести Михайла до Львівської академічної гімназії, що дало змогу юному талантові вступити після матури до університету. Ще в станіславівський період Лозинський почав писати, і то як літературний критик. Ці ранні проби пера виробили в ньому певність себе, завзяття до праці, розбудили невталиму жадобу світоглядного зростання.

Вступивши до Львівського університету (1900), молодий і амбітний Лозинський вже через рік перевівся до столичного Віденського університету. Невдовзі продовжив навчання в Цюриху. На сьогодні мало відомо про ці роки закордонного життя галичанина. Можна з певністю лише сказати, що тоді він був учасником соціалістичного руху, очевидно, винісши ліві радикальні переконання в душі молодого Івана Франка ще із гімназійних класів. У той час галицька молодь масово ставала до лав соціалістичного руху, позаяк він пропонував рішучий розрив із патріархальними традиціями найвідсталішої та найконсервативнішої, водночас і найбіднішої провінції Австро-Угорської імперії – Галичини. Заснована Іваном Франком і Михайлом Павликом Русько-українська радикальна партія (1890) дуже швидко здобула собі авторитет серед галицької нової інтелігенції, яка тоді прискорено формувалася в краї на ідейних основах демократизму, прогресизму та реформаторства. У моральному плані це було глобальне заперечення того надмірного консерватизму, провінційності та політичної невідповідності, які панували серед руської суспільності упродовж усього XIX ст. Тому ліві ідеї захоплювали передусім молодь, яка планувала відкривати перед новими поколіннями культурне багатство Європи, революційні ідеали, передові здобутки у сферах політики й соціального життя. Фактично це був

масштабний конфлікт між секулярною молоддю й традиційним священством, яке домінувало серед руської людности ще від кінця XVIII ст.

У 1901 році Михайло Лозинський видав свою першу книжку – популярну брошуру «Тарас Шевченко. Їго житіє і значіне» (Львів: Накладом «Громадського голосу»). Нагадаємо, що газета «Громадський голос» (1895–1939) – це головна політична трибуна галицьких радикалів, тобто соціал-демократів, лідерами яких були Іван Франко, Михайло Павлик, Євген Левицький, Северин Данилович, Юліян Бачинський, В'ячеслав Будзиновський та ін. Факт того, що на молодого публіциста звернули увагу в керівництві Русько-української радикальної партії, свідчив про наполегливість його письма.

Ця пристрасть писати швидко й доступно супроводжуватиме автора до кінця життя: він буде постійно осмислювати поточні події, гостро критикувати, братися за найрізноманітніші теми з полів літературної критики, перекладацтва, політології, публіцистики, правознавства і міжнародної дипломатії, історіософії та історії тощо. У молодості М. Лозинський ще писав вірші і навіть видав свою єдину поетичну збірку «Любов-туга» (1902), був завзятим театралом. Але політика беззаперечно перемогла всі його мистецькі мрії і стала єдиною панею його долі.

У 1902 р. Михайло Лозинський познайомився із емігранткою із

Росії Марією Рафаїлівною Таратутою (1881–1926). Таратути походили з Єлисаветграда, очевидно, з єврейської асимільованої родини. Як відомо, Швайцарія, й зокрема Цюрих, була переповнена російськими емігрантами-революціонерами. Рідний брат Марії – Віктор Таратута (1881–1926) – належав до найдовіреніших людей лідера російських соціал-демократів Владіміра Леніна. За його вказівкою він навіть навмисне одружився з донькою мільйонера Шміта, а її багатющий спадок передав на потреби Російської соціал-демократичної робітничої партії большевиків, тобто в руки В. Леніна. Пізніше В. Таратута майже десять років прожив у Франції, розвиваючи міжнародний соціалістичний рух, був членом Французької соціалістичної партії, секретарем Комінтерну. Повернувся до Росії у 1919 р. і займав різні високі посади в советському управлінському апараті, зокрема один час керував Банком зовнішньої торгівлі СРСР.

Зрозуміло, що такі сімейні зв'язки не могли не відбитися на долі й світогляді Михайла Лозинського: він став анархо-комуністом. Проте, вже в 1903 р. повернувся до Львова, не закінчивши університет. Із Марією в них згодом народилося четверо дітей. У Львові М. Лозинський поринув у вир культурного й громадського життя. Був людиною «поліфонічною». Перекладав з різних літератур: роман Пидеші (псевдо Андрія Камінського) «Восток и Запад», оповідання й по-

ему Максима Горького «Двадцять шість і одна», оповідання Едмона де Гонкура й статті Анатолія Франса, роман Сельми Лагерлеф «Чудо Антихриста», твори Марка Твена й арабські казки зі збірки «Тисяча й одна ніч», наукові праці Артура Кристенсена «З філософії політики» й Йогана Конрада «Національна економія» тощо.

М.Лозинський почав писати популярні брошури, що було тоді в моді серед лівих інтелектуалів. Так з'явилися його книжки «Гайдямаччина. Із історії народних рухів в Україні в 18-у ст.» (1906), «Життєпис Драгоманова» (1907), «Антін Монґер і його соціально-політичні твори» (1907), «Сорок літ діяльності «Просвіти» (1907), «Люди. Біографічно-літературні нариси: Драгоманов, Франко, Павлик, Сембратович, Б'єрнсон, Реклі, Крапоткін, Толстой, Тургенєв, Ґарібальді» (1909), «Про батька нашого Шевченка» (1914) тощо. Як видно з тематики ранніх парць, світогляд та орієнтації мав Михайло Лозинський вельми хаотичні: глибокі ліві, соціал-демократичні переконання мішалися в нього зі щирим патріотизмом. Ця тенденція, попри великий талант політичного аналітика й публіциста, стала для нього фатальною, оскільки постійно змішувала в свідомості талановитої людини догматику лівої ідеології і щирі національні поривання.

Але найбільшу славу в перші два десятиліття ХХ ст. принесли М. Лозинському його політологічні праці, які він творив швидко й зав-

зято. За відносно короткий час він виріс на одного з найвпливовіших галицьких соціалістичних публіцистів. Він став довголітнім автором і членом редколегії щоденної львівської газети «Діло», друкувався в часописах «Гасло» (Чернівці), «Громадська думка», «Рада» (Київ). Від 1904-го до 1914-го року був провідним публіцистом головного українського журналу «Літературно-науковий вістник», який виходив спочатку у Львові, а від 1907 року – в Києві, за редакцією Михайла Грушевського.

Можна сказати, що Михайло Лозинський вправно й сміливо підхопив публіцистичне перо з рук великого Івана Франка, який від 1906 року тяжко захворів і втратив темп писання, настільки його статті на політичні теми були глибокими, гострими й актуальними. Недаремно Грушевський називав його одним із головних співробітників журналу «Літературно-науковий вістник», який творив обличчя видання.

Рік за роком Лозинський публікував від 1900 р. свої аналітичні й концептуальні статті політологічного змісту, які друкувалися в провідних українських виданнях, самі назви яких промовляють про важливість проблематики: «Перші кроки: З приводу зборів українського жіноцтва» (1904), «Три з'їзди (До найновішої історії соціальної демократії)» (1904), «Українська народна партія» (1905), «Жидівська-соціально демократія в Галичині» (1905), «Гльоси про міжпартійні

відносини в галицьких українців» (1905), «Австрійська соціяльна демократія супротив італійської ірреденти» (1905), «Революція в Росії» (1905), «Маркс-Енгельс-Лібкнехт про відбудуване Польщі» (1906) (ця стаття, очевидно, невдовзі стимулювала Дмитра Донцова написати свою класичну критичну щодо марксизму працю «Енгельс, Маркс і Ласаль про неісторичні народи» (1913), «Кельн і Єна: Із робітницького соціально-демократичного руху в Німеччині», «Роман Сембратович: посмертна згадка» (1906), «Становище польських і великоруських соціалістичних партій до українського питання» (1906), «Против обскурантизму серед своєї суспільности [полемічна стаття про газету «Воля»]» (1906), «Із статистичної комісії НТШ» (1906), «Вибори в Австрії» (1907), «Герой з'єдинення Італії: В соті роковини уродин Джюзеппе Гарибальді» (1907), «Два інтернаціональні робітницькі конгреси: Штутгарт і Амстердам» (1907), «З польсько-українських відносин («Слав'янська політика» чи «історична Польща?»» (1907), «Народна політика». Остання праця Антона Менґера» (1907), «Польська народова демократія» (1908), «Загальний страйк в Швеції» (1909), «Теократичні змагання на наших ґрунті» (1909), «Литовське національне відродження» (1910), «Клерикалізм і вільнодумність» (1910), «За границею (Португальська республіка» (1910), «З суспільного життя 1910 року» (1911), «На Балкані (становище в Албанії і

Болгарії» (1911), «На Піренейському півострові (становище в Еспанії і Португалії» (1911), «Національна боротьба серед австрійської соціальної демократії» (1911).

Окрім того М. Лозинський написав для «Літературно-наукового вістника» протягом 1904 р. п'ять розлогих оглядів під назвою «З сучасного робітницького життя»; протягом 1907 р. підготував чотири розлогі огляди під назвою «За границею», в яких дав аналіз різноманітних гострих і важливих подій в Європі; протягом 1906–1909 рр. М. Лозинський підготував для журналу тридцять один надзвичайно насичений фактами, різнопроблемний, гострокритичний репортаж під назвою «З австрійської України», які стали певною віхою в історії зростання якості української політичної журналістики.

Паралельно Михайло Лозинський зростає як політолог і пише низку містких і концептуальних брошур, які приносять йому славу й вагу як чільному ідеологові українства в Галичині: «Польський і руський революційний рух і Україна» (1907), «Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині» (1909), «Автономія країв в австрійській конституції» (1912), «Духовенство і національна культура» (1912), «Автономія країв і австрійська конституція» (1912), «Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського» (1912), «Поділ Галичини» (1913), «Українська Галичина – окремий коронний

край!» (1915), «Українське національне питанє в творах Михайла Драгоманова: з нарисом про жите і діяльність Михайла Драгоманова» (1915), «Утворення українського коронного краю в Австрії» (1915), «Галичина в житю України» (1916), «Війна і польська політична думка» (1916), «Ті, що відійшли: Посмертні згадки (Роман Сембратович, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Кость Паньківський, Ярослав Федорук, Ярослав Веселовський, Євген Олесницький)» (1917), «Іван Франко» (1917), «Михайло Павлик» (1917).

Найповніше політологічна майстерність М. Лозинського розкрилася в праці «Галичина в життю України» (1916), де автор виявив добрий історіософізм в проблематиці, легкість пера, уміння «розтинати» складні історичні теми, націософську вправність. Ця студія, безумовно, стала класичною в розвитку української політичної думки.

У 1910-і роки М.Лозинський підняв і послідовно розвивав велику й болючу тему галицького українства: проблему поділу коронного краю «Галіція і Льодомерія» на польську й українську частини, що, нарешті, вивільнило б енергетику української нації, яка через домінування етнічних поляків у адміністрації краю постійно програвала, зазнавала різноманітних утисків, маніпуляцій з боку краєвої влади. Боротьба за окрему українську Галичину стала наріжним каменем національно української

політики, оскільки це відкривало реальні перспективи в розбудову цілої української нації. Відповідно, праці М.Лозинського – концептуальні, категоричні, аргументовані й фактологічні – ставали чудовою ідеологічною зброєю для галицького українства. Окрім того вони несли глибокі історіософські пояснення та ідеї. Автор поставав у них правдивим мислителем-оборонцем національних історичних прав українства. У брошурі «Галичина в життю України» М.Лозинський ґрунтовно розпрацював тему створення «українського П'ємонту» на теренах Галичини і Буковини в умовах, коли австрійські війська під час воєнних дій зайняли деяку територію Російської імперії. Це мало послужити в майбутньому основою для відбудови української державності на всьому просторі Наддніпрянської України [2, с. 54].

У 1914 р. М. Лозинський здобув ступінь доктора права у Віденському університеті. Там же, у Відні, він включився в діяльність Союзу Визволення України, щойно створеному у Львові (лідери Д. Донцов, В. Дорошенко, А.Жук та ін.) для пропаганди ідеї української самостійності в світі й для просвітньої діяльності серед українців-наддніпрянців. Його статті часто друкувалися у «Віснику СВУ».

Закономірно, що Михайла Лозинського у 1918 році обрали до Української Національної Ради ЗУНР, тобто до парламенту молоді республіки. У лютому 1919 року він взяв участь у складі української

делегатії у переговорах з місією Антанти і в Паризькій мирній конференції. У березні того ж року його призначили заступником державного секретаря (міністра) закордонних справ ЗУНР. У цей час виявилися й ті неконструктивні ідейні засади, на яких як соціал-демократичний політик стояв М. Лозинський. Принаймні так його оцінював у своїх спогадах відомий історик й ідеологічний консерватор Степан Томашівський. Водночас є й протилежне твердження від Івана Кедрин-Рудницького, який називав М.Лозинського першорядним знавцем історичної ситуації й закулісних махінацій в політиці і це було використано в його переговорних діях на Паризькій мирній конференції [5, с. 120]. До слова, саме І.Кедрин-Рудницький написав передмову до перевиданої у діяспорі книги М.Лозинського «Галичина в роках 1918–1920» (Нью-Йорк, 1970).

Протягом кількох років Національної Революції в Галичині М.Лозинський мав змогу спостерігати за всіма подробицями подій, доглибинно пізнати причини поразки українців в ній, зрозуміти закономірності виявів польського шовінізму у стосунку до українців. Результатом цих спостережень стало видання: «Кривава книга: Матеріяли до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року» (У 2-х томах: Відень, 1919 і 1921). Книга була видана без вказівки імені автора через жахливість фактажу, наведен-

ня прикладів жорстокої поведінки польських окупантів, масових вбивств, правопорушень, тортур і знущань. Ці два томи були підготовлені М.Лозинським у частковій співпраці з відомим письменником Петром Карманським. У другому томі було зроблено якісний політологічний аналіз історії постання й розвитку ЗУНР. Ця праця до сьогодні вважається класичним обвинувачувальним документальним актом проти польського імперіалізму та шовінізму. Вона була перевидана у незалежній Україні: «Кривава книга: Передрук видань 1919 і 1921 років». (Дрогобич: Відродження, 1994. 273 с.).

У 1920 р., після поразки ЗУНР, Михайло Лозинський залишився за кордоном, жив у Відні й Празі. У 1921 р. взяв активну участь в організації у Празі Українського Вільного Університету. В цьому університеті він викладав міжнародне право. Нагадаємо, що в коло головних організаторів УВУ в Празі входили такі авторитетні українські вчені, як Олександр Колесса (перший ректор УВУ), Дмитро Дорошенко, Степан Смаль-Стоцький, Дмитро Антонович, Володимир Старосольський, Степан Дністрянський.

У цей час М. Лозинський став автором важливих для української науки праць: підручника «Міжнародне право» (1922), ґрунтовної книги «Галичина і роках 1918–1920» (1922), «Охорона національних меншостей в міжнародному праві» (1923), «Боротьба за національний характер територій

у Версальському договорі» (1923), «З новим роком 1924: Теперішній стан будови Української держави і задачі західноукраїнських земель» (1924), «Моє співробітництво з президентом Петрушевичем» (1926), «Уваги про українську державність» (1927). Згодом у Празі вийшли його збірник статей «Вибрані питання з українського державного права» і «Історія будови української держави».

Вихід «Кривавої книги», про автора якої, зрозуміло, дуже швидко дізналися поляки, унеможливив надалі повернення М. Лозинського на Батьківщину, в Галичину, яка від 1920 року перебувала під окупацією Польщі. З якихось причин його не задовільняло життя в еміграції. Тож Лозинський прийняв для себе рішення переїхати до УРСР. Там він бачив велике національне відродження, викликане політикою українізації / коренізації (1923), яку проголосила комуністична партія СРСР, йдучи на компроміс із масовим повстанським рухом в Україні та мовчазною опозицією національної інтелігенції. Вартує нагадати, що тоді в УРСР була відкрита Українська Академія Наук, засновано кілька великих університетів майже в усіх обласних центрах країни, організовано низку інститутів в гуманітарній сфері як науково-дослідних центрів, була розбудована мережа українськомовних шкіл по всій країні, організовувалося культурне життя, провадилося масове українськомовне книговидавництво

тощо. Не дивно, що кілька десятків тисяч українських інтелігентів з еміграції і Галичини побачили в цих масштабних явищах *історичний шанс* для нового національного відродження і переїжджали до УРСР. Вони мотивували свій вибір тим, що в умовах СРСР все-таки розвивалося українське повноцінне національне життя, функціонували всі ланки державницького життя, нація пробуджувалася. Тому кожен з тих, хто переїжджав до СРСР, прагнув долучитися до цього глобального процесу народження нового українства. Про те, що в умовах СРСР вже зріла тоталітарна, репресивна система, міцно взята під контроль агресивним російським шовінізмом та імперіалізмом, такі люди не здогадувалися. Вони, наче замагнетизовані, йшли самі у пащу Великого Звіра-Левіяфана, який вже невдовзі мав поглинути всіх їх жорстокістю і безміром своєї каральної машини.

Зрозуміло, що на вибір М. Лозинського вплинула і його дружина Марія, рідна сестра Віктора Таратутти – тоді радянського високопосадовця. На думку історика Миколи Олійника, Михайло Лозинський розраховував у своєму переїзді до УРСР на певний вдалий тактичний хід, можливо, спрямований на те, щоб здобути впливи в новій радянській українській номенклатурі і в подальшому розвинути процеси суверенізації української нації [7, с. 148]. Так думали й планували сотні українських інтелігентів з еміграції та Західної України, переселяю-

чись до СРСР. Вони не усвідомлювали, що гігантський каток російського імперіялізму й шовінізму на той час, середина 1920-х років, вже набрав розгону й тоталітарна система Радянського Союзу вже мобілізувала всі свої ланки для масового знищення української нації як такої, передусім української свідомих інтелігенції.

М. Лозинський прибув до СРСР у 1927 р. Цей період перебування в УРСР докладно вивчив Микола Олійник, який віднайшов багато цікавих і важливих свідчень про його перипетії. На той час, як зауважив цей вчений, в СРСР вже дуже уважно й з недовірою ставилися до всіх іммігрантів, очевидно, реально остерігаючись, що вони через свою масовість можуть змінити ситуацію в країні. «У 1924 р. був організований комітет у справах політемігрантів при ЦК МОРД УСРС (МОРД – Міжнародна організація допомоги борцям революції), що опікувався переїздом до радянської України емігрантів із Західної України та Європи» [7, с. 148]. При цьому М. Олійник посилається на фундаментальне дослідження архівіста Олександра Рубльова «Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних і культурних процесах (1914–1939)» (Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 640 с.).

Спочатку радянські органи повідомили М. Лозинському, що він буде працювати як науковець в Одесі. Однак він чомусь поїхав до Києва і вже невдовзі переїхав

до Харкова [7, с. 148]. Очевидно, М. Лозинський наполегливо діяв за своїм планом: здобути вищі й міцніші позиції в радянській системі науки. Ще в Києві він зустрівся із своїми давніми знайомими, з якими співпрацював у газеті «Рада»: Сергієм Єфремовим, Михайлом Грушевським, Федором Савченком [7, с. 148]. Він навіть взяв участь у кількох академічних та урочистих акціях, які організували в УВАН [7, с. 148].

У Харкові М. Лозинському були не вельми раді, Наркомат освіти (Народний комісаріят – міністерство освіти) скерував його до Інституту народного господарства у якості професора міжнародного права і дійсного члена науково-дослідної кафедри права [7, с. 148]. Паралельно М. Лозинський почав працювати в Інституті марксизму в комісії з вивчення революційної боротьби в Західній Україні [7, с. 148]. Тобто видавалося на перший погляд, що радянська система прийняла еміграційного вченого. Окрім того М. Лозинський зміг особисто зустрітися з наркомом освіти УРСР Миколою Скрипником, який, як відомо, усіляко сприяв процесам українізації, з його заступником Анатолієм Приходьком, з наркомом юстиції Володимиром Порайком, заступником Народного комісаріату закордонних справ Іваном Куликом [7, с. 149].

У Харкові на той час працювало коло емігрантів-галичан, які, як і М. Лозинський, сподівалися в новій українській державі розбуду-

увати українську культуру. Його творили передусім Матвій Яворський, Степан Рудницький, Семен Вітик, Григорій Коссак, Михайло Левицький, Микола Естернюк, Іван Сіяк, Іван Цьокан та ін. У це коло і влився видатний публіцист і правник [7, с. 149].

Здавалося, що йому вдалося адаптуватися до радянської системи. Однак вже у 1928 р. раптом з'явилася публічна критика з боку комуністичного офіціозу на адресу М. Лозинського: в газеті «Комуніст» і в журналі «Більшовик України» вийшла доволі агресивна стаття за підписом якогось М. Камінюка (це могло бути вигадане прізвище, радянські наглядові органи тоді й пізніше часто використовували звичайне наклепництво). Згодом з'явилися інші нападницькі публікації [7, с. 149].

Можна цілком логічно підсумувати, що тоді, у 1928 році, радянська влада повела цілком відкриту й агресивну лінію на дискредитацію (в її очах та в очах «опрацьованих» пропагандою «трудящих») та цькування української інтелігенції. Як відомо, цього року «покаявся» Микола Хвильовий за свій літературний та ідейний бунт проти імперії, почалася брутальна критика зі звинуваченнями в «націоналізмі» й «антирадянщині» письменників із груп ВАПЛІТЕ (організація, в якій діяв М.Хвильовий і яка налічувала понад 40 учасників) та МАРС (В. Підмогильний, Г. Косинка, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Є. Плужник), посилили-

ся нападки на письменників-неокласиків (М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Рильський, П. Филипович), які вже раніше фігурували в радянській пресі як «запеклі куркулі й контрреволюціонери». Почала свій руйнівний наступ комуністична цензура, яка майже зупинила вільний літературний процес. Паралельно в країні розгорнулася масова колективізація, спрямована на руйнування українського села, його соціальних і моральних основ.

Радянські органи не тільки розпочали публічну кампанію з дискредитації М. Лозинського, а й ґрунтовно «перлюстрували» його особисту бібліотеку, яку він переправив з Праги до Харкова: відтак в ній не знайшлося багато цінних книг і документів вченого [7, с. 149].

Попри все М. Лозинський наполегливо й багато писав. За три роки – між 1923-ім і 1929-им – вийшли десятки його статей, переважно з міжнародного права. Він часто публікувався у журналах «Червоне право», «Червоний шлях», «Західна Україна», «Україна». У 1929 р. вийшли його брошури «Проблема роззброєння, Ліга Націй а СРСР» та «Брехня імперіялістів про роззброєння» [7, с. 149]. Вчений намагався прилаштуватися до вимог тогочасної советської пропаганди й написав войовничо-критичну книжку під промовистою назвою: «Поневолені західноукраїнські землі» (1930) [9, с. 125]. Проте це не допомогло йому.

Відчуваючи підозріливу та недобру атмосферу довкола себе, М. Лозинський у 1930 р. спробував отримати дозвіл на виїзд з СРСР через радянського консула у Львові Ю. Лапчинського. Для цього він використав свої давні зв'язки з відомим галицьким істориком Кирилом Студинським, який був авторитетним радянським філолом. Однак ця спроба була невдалою [7, с. 149]. Цей факт підказує, що комуністичний режим натоді вже вирішив вчинити масову «гекатомбу» з українських патріотів і такі відомі імена, як М. Лозинський, були йому потрібні для гучнішої антиукраїнської кампанії, яка постійно супроводжувала цей большевицький терор. Події судового процесу над вигаданою СВУ на чолі з Сергієм Єфремовим підтвердили це.

Щоб врятуватися в цій складній і загрозливій ситуації, М. Лозинський вирішив вступити до Комуністичної партії. З таким проханням він неодноразово звертався до самого М. Скрипника. Намарне. Йому хитро відмовили, а проти М. Скрипника почалася офіційна кампанія ідеологічної критики з боку іншого відомого українського комуніста Панаса Любченка [7, с. 150]. Це все відбулося 1933 р. М. Скрипника публічно звинуватили в «націоналізмі» й «підривній діяльності», ім'я М. Лозинського було в деяких інвективах поруч. Це означало, що галицький публіцист отримав «чорну мітку».

У 1931 р. М. Лозинський видав свій підручник «Міжнародне пра-

во». Він продовжував брати участь в роботі ВУАН. Водночас вчений спробував, як це робили й інші діячі культури, запідозрені владою в «націоналізмі», переїхати на наукову роботу до Москви, де атмосфера була легшою й не було таких безнастанних підозр і цькувань. Але йому не дозволили цього зробити, попри особисті звернення до тодішніх комуністичних владомощців Лазаря Кагановича й Панаса Любченка. «Чорна мітка» вже діяла...[7, с. 151].

У ніч з 21 на 22 березня 1933 р. Михайла Лозинського заарештували, без санкції прокурора, за сфабрикованим звинуваченням у приналежності до вигаданої УВО [7, с.151]. Через кілька місяців кримінальної справи, безнастанних принижень і цькувань, можливо, побоїв, його засудили у вересні 1933 р. до 10 років ув'язнення у виправно-трудоному таборі на одному з Соловецьких островів [7, с. 151].

9 жовтня 1937 р. особлива трійка «УНКВС Ленінградської області» засудила Михайла Лозинського до вищої міри – розстрілу [7, с. 151]. Вирок був виконаний в урочищі Сандармох (Карелія) 3 листопада 1937 р. У цей день були вбиті капітаном Матвеєвим або його підручником Алафером кілька сотень українських інтелігентів-в'язнів Соловецьких таборів.

Републікація політологічної студії Михайла Лозинського зумов-

лена тим, що ця праця дає дуже точне уявлення про інтелектуальні устремління галицьких українців початку ХХ ст. в аспекті само-рефлексування й осмислення історичної долі знакового регіону, який відігравав тоді особливу роль в становленні модерної української нації. Автор подав коротку, але змістовну історію Галичини від кінця ХVІІІ ст. у паралельному зіставленні із національними змаганнями українства Наддніпрянщини, подаючи осмислення головних викликів, які пережила українська нація на шляху свого самоутвердження.

Михайло Лозинський концептуально доводив, що історично Україна була розділена на **дві цивілізаційні зони**: території, які відійшли до Російської імперії, й території, які були охоплені Австрійською імперією. Умовно їх можна назвати цивілізацією Східної і Середньої Європи. Тобто чотири великі українські краї: Закарпаття, Буковина, Галичина й Південна Волинь (перебуваючи в складі Галичини південноволинські регіони поступово ментально й культурно асимілювалися з нею) – мимовільно були долучені до суспільно-політичних процесів Середньої Європи.

Епіцентром першої зони стало Середнє Подніпров'я, серцевиною другої – Галичина. Ця кардинальна особливість наклала відбиток на весь історичний розвиток українства в ХІХ ст., в період активного формування модерної нації. Гли-

бокий аналіз Лозинського виявляє аспект, який часто не зауважували й не зауважують українські історики: якщо в Наддніпрянщині, яка першою підняла прапор національного відродження, через умови тотального тиску Російської імперії на український рух та українську свідомість, культурницька програма відродження залишалася актуальною і єдиною до кінця ХІХ ст., то в Галичині, попри початкове відставання краю в плані пробудження національної свідомості, швидше вдалося розгорнути **політичну програму**. І це сталося передусім під впливом слов'янських народів Середньої Європи, з якими галичани підтримували контакти й запозичували від них форми суспільно-політичної боротьби. Прикладом цього є «Слово перестороги» (1849) о. Василя Подолинського (1815–1876), в якому автор чітко окреслив завдання українства як державну незалежність. Натомість на Наддніпрянщині домінантними залишалися чисто культурницькі форми й методи змагань, які суттєво гальмували загальний розвиток нації.

Михайло Лозинський робить головний висновок: Галичина виявилася в сприятливіших суспільно-політичних умовах завдяки австрійському **конституціоналізму, правовим основам держави та культурній свободі**. Цих чинників бракувало на Наддніпрянщині. Тому народження «Галицького П'ємонту» стало закономірністю наприкін-

ці XIX ст. Хоча сам автор не переоцінює цієї оцінки і вважає, що Галичина вповні не відіграла ролі П'ємонту. (Тут залишимо це твердження на шальках його суб'єктивізму, бо ж критерії визначення, що саме розуміти під «П'ємонтом» залишаються відносними й також суб'єктивними). Важливим фактором зростання свідомости українства стало офіційне визнання «русинської» мови в межах Австрійської держави, де вона за функціонування на всіх щаблях суспільного життя. Водночас автор усвідомлює, що саме вольовий чинник галичан відіграв вирішальну роль в зростанні національного українського руху. Адже такі самі суспільно-політичні умови, як і в Галичині, були й українському Закарпатті, але там не сформувався подібний рух.

При читанні розвідки «Галичина в житті України» треба брати до уваги той факт, що вона призначалася насамперед наддніпрянцям, тим полоненим українцям російської армії, десятки тисяч яких перебували в австрійських і німецьких таборах для військовополонених. «Вісник Союзу визволення України», де вона публікувалася, якраз працював з такою читацькою аудиторією. Тому формулювання і тези Михайла Лозинського були спрямовані на тлумачення основних законів національного розвитку загалом і українського зокрема. Він прагнув пояснити, яким чином Галичина

вийшла на рівень модерного національства.

Праця М. Лозинського мала й геополітичне звучання: автор пояснював, що боротьба за Галичину має всеєвропейське, геостратегічне значення. Він докладно описував, як ще від кінця XVIII ст. Росія вибудовувала собі плани захоплення Галичини, цинічно називаючи цей край традиційними російськими землями. Так тривало упродовж усього XIX ст. Напередодні і під час Першої світової війни провідні російські політики, важливі державні мужі чітко говорили про головну мету російського імперіалізму: задушити український національний рух цілковито і знищити вщент головне осереддя цього руху – українську Галичину.

Розвідка Михайла Лозинського є класичною в українській політичній думці в тому плані, що вона лаконічно й вичерпно осмислює головні цивілізаційні, політичні та громадянські особливості українського національного відродження у двох частинах «українського еліпсу» (Є.Маланюк). Ця теоретична робота є незамінним джерелом для пізнання основ українського національного відродження XIX століття, яке вивело на кін всеєвропейської історії молоду бездержавну націю, доля якої могла кардинально змінити геополітичний ландшафт континенту, якби їй вдалося реалізувати свої державницькі устремління.

Список використаних джерел

1. Бутенко В. Лозинський як історик і учасник національно-визвольного руху в Західній Україні (перша чверть ХХ ст.). *Проблеми історії та історичних наук*. Випуск 3. Харків, 1998. С. 140-146.
2. Клок В. Візія політичного майбутнього Галичини в працях Михайла Лозинського періоду Першої світової війни (1914 – 1918). *Літопис Волині*: Всеукраїнський науковий часопис. 2022. Число 27. С. 50-54.
3. Кривава книга. Дрогобич: Відродження, 1994. 274 с.
4. Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. Нью-Йорк: Червона калина, 1970. 268 с.
5. Нагірняк А. Науково-історична спадщина М. Лозинського. *Historical and Cultural Studies / Історико-культурні студії*. Том 3. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 120-125.
6. Олійник М. Дипломатична діяльність Михайла Лозинського на Паризькій мирній конференції 1919 р. // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». Випуск 5. Тернопіль, 2009. С. 25-31.
7. Олійник М. Науково-педагогічна діяльність Михайла Лозинського в радянських установах УСРР // *Наукові записки*: Серія «Історія», Тернопіль, 2011. Випуск 2. С. 147–153.
8. Осадчук С. Дипломатична діяльність Михайла Лозинського. *Вісник Львівського національного університету імені І. Франка*. Львів, 2001. Випуск 36. С. 174-178.
9. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Документ №1. Автобіографія М. Лозинського. *Український історичний журнал*. 1997. №4. С. 103-135.
10. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Документ №3: Свідчення ув'язненого М. Лозинського про його побут в УРСР з часу приїзду у вересні 1927 р. і до закінчення 1931/32 навчального року. *Український історичний журнал*. 1997. № 6. С. 97-118.
11. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Документ №3: Свідчення ув'язненого М. Лозинського про його побут в УРСР з часу приїзду у вересні 1927 р. і до закінчення 1931/32 на-

вчального року. *Український історичний журнал*. 1997. №6. С. 84-102.

12. Рубльов О. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. Документ №4-5: Заяви М. Лозинського наркомові внутрішніх справ СРСР М. Єжову з клопотанням про звільнення 24 березня – 8 травня 1937 р. *Український історичний журнал*. 1998. №1. С. 112-121.

13. Сухий О. Історія Галичини в наукових працях Михайла Лозинського // Сухий О. *Галичина: Між Сходом і Заходом: Нариси історії ХІХ–ХХ ст.* Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1997. С. 162–178.

References

1. Butenko V. Lozynskiy yak istoryk i uchasnyk natsionalno-vyzvolnoho rukhu v Zakhidnii Ukraini (persha chvert XX st.). *Problemy istorii ta istorychnykh nauk*. Vypusk 3. Kharkiv, 1998. S. 140-146.

2. Klok V. Viziiia politychnoho maibutnoho Halychyny v pratsiakh Mykhaila Lozynskoho periodu Pershoi svitovoi viiny (1914–1918). *Litopys Volyni: Vseukrainskyi naukovyi chasopys*. 2022. Chyslo 27. S. 50-54.

3. Kryvava knyha. Drohobych: Vidrozhennia, 1994. 274 s.

4. Lozynskiy M. Halychyna v rokakh 1918–1920. Niu-York: Chervonakalyna, 1970. 268 s.

5. Nahirniak A. Naukovo-istorychna spadshchyna M. Lozynskoho. *Historical and Cultural Studies / Istoryko-kulturni studii*. Tom 3. Lviv: NU «Lvivska politehnikha». 2016. S. 120-125.

6. Oliinyk M. Dyplomatychna diialnist Mykhaila Lozynskoho na Paryzkii myrnii konferentsii 1919 r. // *Vseukrainskyi naukovyi zhurnal «Mandrivets»*. Vypusk 5. Ternopil, 2009. S. 25-31.

7. Oliinyk M. Naukovo-pedahohichna diialnist Mykhaila Lozynskoho v radianskykh ustanovakh USRR // *Naukovi zapysky: Seriiia «Istoriia»*, Ternopil, 2011. Vypusk 2. S. 147–153.

8. Osadchuk S. Dyplomatychna diialnist Mykhaila Lozynskoho. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho unievristetu imeni I. Franka*. Lviv, 2001. Vypusk 36. S. 174-178.

9. Rublov O. Shliakhamy na Solovky: radianske desiatoryrichchia Mykhaila Lozynskoho. Dokument № 1. Avtobiohrafiiia M. Lozynskoho.

Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1997. № 4. S. 103-135.

10. Rublov O. Shliakhamy na Solovky:adianske desiatyrichchia Mykhaila Lozynskoho. Dokument № 3: Svidchennia uviaznenoho M. Lozynskoho pro yoho pobut v URSS z chasu pryizdu u veresni 1927 r. i do zakinchennia 1931/32 navchalnoho roku. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1997. № 6. S. 97-118.

11. Rublov O. Shliakhamy na Solovky:adianske desiatyrichchia Mykhaila Lozynskoho. Dokument № 3: Svidchennia uviaznenoho M. Lozynskoho pro yoho pobut v URSS z chasu pryizdu u veresni 1927 r. i do zakinchennia 1931/32 navchalnoho roku. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1997. № 6. S. 84-102.

12. Rublov O. Shliakhamy na Solovky:adianske desiatyrichchia Mykhaila Lozynskoho. Dokument № 4-5: Zaiavy M. Lozynskoho narkomovi vnutrishnikh sprav SRSR M. Yezhovu z klopotanniam pro zvilnennia 24 bereznia – 8 travnia 1937 r. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1998. № 1. S. 112-121.

13. Sukhyi O. Istoriiia Halychyny v naukovykh pratsiakh Mykhaila Lozynskoho // Sukhyi O. Halychyna: Mizh Skhodom i Zakhodom: Narysistorii XIX–XX st. Lviv: LNU im. I. Franka, 1997. S. 162–178.

Oleh BAHAN

*<https://orcid.org/0000-0002-8414-0670>
candidate of philological sciences,
associate professor of the department
of Ukrainian literature and literary theory
Drohobych State Pedagogical University
bahan.o59@gmail.com*

IDEOLOGICAL PARADOXALITY OF MYKHAYL LOZYSKY AND HIS PROVIDENTIAL VISION OF THE FATE OF GALICIA

The article studies the fate and political views of the outstanding Galician publicist Mykhayl Lozinsky, who found himself at a difficult intersection of ideological trends in Ukraine at the beginning of the 20th century. and, ultimately, died in the totalitarian system of the USSR. A brief overview of the author's work is made with an emphasis on the breadth of the issues of political, social, cultural, and ideological content covered by him. The drama of Lozinsky's life situation as a public figure with a left-wing worldview in the political conditions of the growth of nationalist consciousness in Galicia at the beginning of the 20th century is shown. It is proven that Mykhailo Lozinsky was a significant author of his time, that he significantly influenced the development of Galician Ukrainian journalism and became the second great journalist of Galicia after Ivan Franko. The factual history of the author's work is described in detail. The article is a kind of introduction to the republication of his classic work «Galicia in the Life of Ukraine» (1916).

Keywords: journalism, «Galician Piedmont», politics, socialist movement, Galician culture.